

OFICIALUSIS NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KVALIFIKAVIMAS IR JO PRIELAIDOS

Doc. dr. Egidijus Bieliūnas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra
Saulėtekio g. 9, I korpusas, LT-2054 Vilnius
Telefonas 2366167
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyrius
Gynėjų g. 6, LT-01109, Vilnius
Telefonas 2616432
Elektroninis paštas e.bieliunas@tic.lt

Pateikta 2004 m. rugsėjo 14 d.

Parengta spausdinti 2004 m. lapkričio 25 d.

Pagrindinės sąvokos: nusikalstama veika, kvalifikavimas.

S a n t r a u k a

Straipsnyje dėmesys sutelktas į svarbias nusikalstamų veikų kvalifikavimo teorijos temas: oficialųjį nusikalstamų veikų kvalifikavimą kaip teisės institutą ir į tokio kvalifikavimo prielaidas. Autorius bando pagrįsti tezę, kad nusikalstamų veikų kvalifikavimo teorija ir praktika neišsitenka baudžiamosios teisės ir jos mokslo sferoje. Nusikalstamų veikų kvalifikavimas yra autonomiškas tarpšakinis teisės institutas, reikalaujantis savarankiškai plėtojamos šio instituto doktrinos. Ypač svarbu kūrybiškai integruoti į šį institutą ir jo teoriją atitinkamas baudžiamojo proceso teisės ir baudžiamojo proceso mokslo dalis. Toks požiūris naujai, netradiciškai apibrėžia oficialiojo nusikalstamų veikų kvalifikavimo ir jo teorijos ribas. Be to, jis esmingai keičia ir kvalifikavimo prielaidų sampratą. Straipsnio autorius, atsižvelgdamas į tai, kad nusikalstamų veikų kvalifikavimo esmę sudaro atitinkamų kriminalinės justicijos pareigūnų ir institucijų veikla, siūlo papildyti įprastines kvalifikavimo prielaidas – veiką ir baudžiamosios teisės normą – dar dviem: tokios veiklos subjektu ir jį atitinkamai veikti verčiančiu kvalifikavimo imperatyvu. Tokia prielaidų samprata reikalauja patikslinti susiklosčiusios kvalifikavimo teorijos dalyką. Naujai orientuota kvalifikavimo teorija, autoriaus manymu, gali padėti nuodugniau išsiaiškinti kvalifikavimo procesą, o kartu parengti ir susisteminti kvalifikavimo taisykles bei rekomendacijas, skirtas justicijos praktikai.

Nusikalstamų veikų kvalifikavimo praktika sudaro pagrindinę kriminalinės justicijos institucijų darbo dalį ir reikalauja nuolatinio šioje srityje dirbančių teisininkų dėmesio. Baudžiamosiose bylose dažniausiai neblogai aiškinami įstatymai ir informacija apie tipines veikas, kurių kvalifikavimas yra nusistovėjęs. Tokiais atvejais belieka tinkamai vadovautis jau susiformavusiomis ir gerai žinomomis kvalifikavimo taisyklėmis. Taip paprastai ir yra daroma. Vis dėlto taikant ir šias taisykles klaidų neišvengiama. Be to, pasitaiko sudėtingesnių

bylų, kai reikia ieškoti originalių kvalifikavimo sprendimų. Natūralu, kad susidūrus su sunkiais pirmiausia nuodugniai analizuojami nusikalstamų veikų kvalifikavimo teorijos ir jos parengtų rekomendacijų šaltiniai. Deja, ši teorija, nors plėtojama Lietuvoje jau ne vieną dešimtmetį, ne visuomet pateisina lūkesčius. Jos trūkumą galima manyti, pirmiausia lėmė įsivyravusi nuosekli tradicija, pagal kurią nusikaltimų kvalifikavimas buvo ir iš esmės tebėra priiskiriamas tik baudžiamosios teisės interesų sričiai. Kvalifikavimo teorija, istoriškai kildinama iš baudžiamosios teisės doktrinos, iki mūsų dienų tebesiformuoja kaip tam tikras baudžiamosios teisės teorijos sudėtingesnio lygmens komponentas, įkandamas tik šios teisės šakos pagrindus išmanantiems specialistams. Tai galbūt natūrali ir turinti savo priežastis, tačiau vienpusiška tendencija. Stiprioji jos pusė ta, kad dabartinė kvalifikavimo teorija padeda geriau susivokti baudžiamosios teisės normų sampratą ir taikymo reikaluose, ypač sisteminiuose šių normų ryšiuose. Tačiau ši teorija kartais menkai gelbsti tuos, kas sprendžia nusikalstamų veikų kvalifikavimo praktinius klausimus būdamas jų sprendimą varžančiose procesinėse situacijose, t. y. ne visuomet turėdamas galimybę baudžiamosios teisės požiūriu įvertinti padarytas veikas laisvai, nesidairydamas į proceso taisykles ir žiūrėdamas vien esmės, t. y. santykio tarp kvalifikuojamosios veikos bruožų ir nusikalstamos veikos sudėties požymių. Ši teorija kol kas nėra visapusiškai naudinga veikas kvalifikuojantiems praktikams, kadangi į ją nėra integruota daugelio dalykų, ypač susijusių su organizaciniais ir procesiniais kvalifikavimo kaip tam tikros veiklos aspektais. Taigi kriminalinės justicijos tobulinimo reikmės verčia koreguoti, be kitų svarbių klausimų, ir kai kuriuos bazinius nusikalstamų veikų kvalifikavimo teorijos postulatus. Žinoma, revizijos prašosi nemažai tradicinių šios teorijos temų, juolab kad turime ir taikome naujus baudžiamuosius ir baudžiamojo proceso įstatymus, tačiau šiame straipsnyje sutelksime dėmesį tik į oficialaus nusikalstamų veikų kvalifikavimo juridinius kontūrus ir tokio kvalifikavimo prielaidas. Būtent ši problematika, nepaisant jos svarbos kvalifikavimo teorijos dalykui, iki šiol ne tik kad lieka nepakankamai išgvildata, bet visuose praktinės pakraipos komentaruose apskritai nutylima, o svarbesnėse teorinėse publikacijose yra aiškinama pernelyg lakoniškai ir supaprastintai.

Pirmąją susistemintą nusikaltimų kvalifikavimo teorijos pradmenų apžvalgą lietuvių kalba prieš daugiau kaip tris dešimtmečius pateikė Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros e. doc. p. A. Klimka [1]. Ano meto sąlygomis tai buvo naujas dalykas, inspiruotas šios teorijos pradininko prof. V. Kudriavcevo publikacijų, davęs studentams gerų galimybių pasikartoti ir netgi patobulinti baudžiamosios teisės kurso žinias. Vėliau į šią tematiką pasuko minėtos katedros vedėjas doc. M. Apanavičius. Savo darbuose jis plėtojo dvi jos kryptis. Pirmoji kryptis – tai BK ypatingosios dalies viename arba kitame skirsnyje numatytų nusikaltimų – pvz., nuosavybei, pareiginių ir kt. – kvalifikavimas [2]. Antroji – nusikaltimų kvalifikavimo teorijos pažangos perteikimas, atskleidęs gausėjančią Lietuvos teismų praktikos patirtį, vykusias teisininkų diskusijas, nuomones ir kita. Atlikdamas šios krypties tyrimą jis vaisingai darbavosi su doc. V. Pavilioniu, kuris vėliau perėmė vadovavimą katedrai, tapo profesoriumi. Bendromis pastangomis jie parengė dvi mokymo priemones, aprėpusias didžiąją nusikaltimų kvalifikavimo kaip akademinės disciplinos dalį [3]. Prof. V. Pavilionis ir paskesniais metais periodiškai rašė kvalifikavimo teorijos klausimais [4]. Nemažai dėmesio šiai tematikai skyrė Lietuvos teisės universiteto Baudžiamosios teisės katedros vedėjas prof. V. Piesliakas [5]. Pridursime, kad tai nėra nei išsamus Lietuvos teisininkų, rašiusių nusikaltimų kvalifikavimo klausimais, nei jų darbų sąrašas. Pragmatinio, baudžiamuosius įstatymus ir jų taikymo praktiką komentuojančio pobūdžio publikacijų, taip pat ir solidžios apimties monografijų, kuriose gvildenami kvalifikavimo specialūs klausimai, išsamus registras būtų kur kas didesnis [6]. Čia paminėjome tik tuos autorius ir jų darbus, kurie buvo ir tebėra skiriami pirmiausia studijuojančiam jaunimui, akademinėi auditorijai, privalančiai gilintis į bendrąją nusikalstamų veikų kvalifikavimo teoriją.

Minėtų, taip pat ir kitų mūsų šalies teisininkų publikacijos baudžiamosios teisės požiūriu davė rezultatai – pateikė tam tikrą, nors ir nelabai susistemintą, nusikalstamų veikų kvalifikavimo taisyklių rinkinį. Vis dėlto šis rezultatas net ir baudžiamojoje teisėje liko iki galo ne-

panaudotas, kadangi konkrečioms taisyklėms, kurios buvo formuluojamos teoriškai ir natūraliai įsišaknijo praktikoje, nebuvo sugebėta rasti išraiškos įstatyme, o kartu joms nebuvo suteiktas norminis privalomumas. Negalima tvirtinti, kad nebandyta ieškoti vietos, kurią nusikalstamų veikų kvalifikavimas turėtų užimti įstatyme ir teorijoje. V. Kudriavcevas šiuo klausimu išreiškė tokią nuomonę: atskirų nusikaltimų rūšių kvalifikavimas turėtų būti baudžiamosios teisės specialiosios dalies mokslo sferoje, o bendroji kvalifikavimo teorija sudaro baudžiamosios teisės bendrosios dalies doktrinos dalį, priklausančią „Baudžiamojo įstatymo“ skyriui, kadangi kvalifikavimo bendroji teorija tyrinėja įstatymo konstrukciją, jo taikymo taisykles, aiškinimo metodus ir kita. Kartu šis autoritetingas mokslininkas priduria, kad už kvalifikavimo teorijos ribų išeina ne vien baudmės klausimai, bet ir mokymas apie nusikaltimą, kadangi kvalifikavimo doktrinoje tiesiog pasinaudojama šio mokymo jau išgvildintais nusikaltimų sudėčių konstrukcijos, nusikalstamos veikos stadijų, bendrininkavimo formų klausimais [7, 29]. Su tokia pozicija nėra lengva sutikti dėl keleto priežasčių. Pirmiausia todėl, kad kvalifikavimo teoriją tradiciškai bandoma „uždaryti“ baudžiamojoje teisėje. Be to, kalbant vien apie skyrių „Baudžiamasis įstatymas“, pernelyg iškeliamas teisės šaltinio vaidmuo. Menkinti šį vaidmenį nėra pagrindo, tačiau atrodo, kad teisingiau būtų perslinkti akcentą nuo baudžiamojo įstatymo kaip teisės šaltinio prie baudžiamosios teisės normos, kuri atskleidžiama dirbant su įvairiais šaltiniais ir duoda išsamesnį kvalifikavimo kriterijų, arba, kitaip tariant, išplėtotą veikos juridinio mato standartą. Diskutuojant šia tema galima kelti tokį klausimą: jeigu BK bendrojoje dalyje yra numatytos ne vien baudmės ar baudžiamojo poveikio priemonės, bet ir jų skyrimo taisyklės, tai lieka neaišku, kodėl, nors BK nusikalstamos veikos yra griežtai apibrėžtos, nėra pateikta sunormintų jų kvalifikavimo taisyklių. Negana to, BK tekste iš viso nėra vartojamas net terminas „kvalifikavimas“. Atsakymo į šį klausimą paieškos, ko gero, būtų naudingos ieškant kvalifikavimo vietos įstatyme ir teorijoje. Tačiau jos nelengvos ir siejasi su nusikalstamų veikų kvalifikavimo teorijos branda. Ji dar nėra pakankama tam, kad leistų ne visuomet iki galo baigtas teorines išvadas bei rekomendacijas nedelsiant paversti griežtai apibrėžtomis baudžiamosios teisės normomis. Vis dėlto kitų valstybių patirtis rodo, kad kai kurios mums gerai žinomos ir taikomos kvalifikavimo taisyklės jau yra formalizuotos, įrašant jas į BK. Geras pavyzdys čia galėtų būti Ispanijos BK 8 straipsnis, kuriame išdėstytos elementarios baudžiamosios teisės normų konkurencijos įveikimo taisyklės. Taigi kol kas kvalifikavimo teorija, kilusi iš baudžiamosios teisės ir jos mokslo, nepadarė tiesioginio svaraus grįžtamojo poveikio kodifikuotam baudžiamajam įstatymui, nors netiesiogiai ji atnešė naudos, padėdama nušlifuoti dalį baudžiamosios teisės sąvokų, suredaguoti kai kurių BK straipsnių tekstus, suderinti normų sistemą.

Paradoksalu, tačiau nusikalstamų veikų kvalifikavimas įvardijamas ne BK, bet BPK straipsniuose. BPK 256 straipsnio 1 dalyje minimas rašytinis prašymas kaltinamojo nusikalstamą veiką kvalifikuoti pagal tam tikrą baudžiamąjį įstatymą, 305 straipsnio 1 dalies 3 punkte nurodoma, jog apkaltinamojo nuosprendžio aprašomojoje dalyje išdėstomi nusikalstamos veikos kvalifikavimo motyvai ir išvados, 369 straipsnio 2 dalyje, be kitų dalykų, kaip vienas iš apskundimo ir bylos nagrinėjimo kasacine tvarka pagrindų nurodomas nusikalstamos veikos kvalifikavimas ne pagal tuos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnius, dalis ir punktus, pagal kuriuos tai reikėjo daryti, 451 straipsnyje minimas reikalingumas nuteistojo nusikalstamą veiką perkvalifikuoti pagal kitą Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnį, jo dalį ar punktą, numatantį lengvesnę nusikalstamą veiką. Šiems ir kitiems procesiniams dalykams kvalifikavimo teorijoje yra skirta dėmesio, tačiau jie išdėstyti neproporcingai glaustai ir, lyginant su baudžiamąja teise, pateikiami ne kaip lygiaverčiai. Šie aspektai inkorporuojami kaip antraeiliai, neišdėstomi iki galo ir paprastai pasibaigia elementariomis nuorodomis į kvalifikavimui svarbesnes baudžiamojo proceso normas, o pastarosioms aiškintis jau nebepakanka kvalifikavimo teorijos ir tenka ieškoti kitų, papildomų šaltinių, komentuojančių baudžiamąjį procesą. Būtent tokios pozicijos visiškai atvirai laikosi B. Kurinovas, aiškindamas, kad įrodinėjimo dalyką, t. y. faktinių byloje įrodinėtinių aplinkybių visumą apibrėžia baudžiamojo proceso įstatymai, baudžiamojo

proceso teorija ir susiklosčiusi šios srities praktika. Todėl išsamus šios problematikos nagrinėjimas peržengia nusikalstamų kvalifikavimo mokslinių pagrindų ribas [8, 37]. Peržvelgus atitinkamą literatūrą apskritai susidaro įspūdis, kad net ir tos nusikalstamų veikų kvalifikavimo taisyklės, kurios išdėstytos BPK, perkeltos į šį kodeksą ne iš kvalifikavimo, bet iš baudžiamojo proceso teorijos.

Šis disbalansas, kai nusikalstamų veikų kvalifikavimas priskiriamas baudžiamosios teisės mokslo sričiai, tačiau teisės požiūriu jis kur kas detaliau reglamentuojamas BPK, pažyma nyksta. Tą ypač aiškiai atskleidžia senųjų ir naujųjų kodeksų sandūroje pasirodęs Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII–1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX–785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX–994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas“ su vėlesniais pakeitimais [9]. Šiame įstatyme, aprėpiančiame tam tikrą ir materialinės, ir proceso teisės normų dalį, jau aiškiai kalbama apie nusikalstamų veikų perkvalifikavimą remiantis tiek baudžiamojo, tiek ir baudžiamojo proceso įstatymų nuostatomis. Žinoma, tai originalus, apriboto taikymo įstatymas, specialiai skirtas pereinamajai situacijai, kurioje nebuvo įmanoma išsiversti vien pačiais bendriausiais kodeksuose įtvirtintais principais, pvz., dėl baudžiamojo įstatymo grįžtamosios galios ir pan. Turbūt neapsiriksimė pasakę, kad šis įstatymas, vertinant jį tradicinių teisės šakų ir jų doktrinų požiūriu, neturi akivaizdžiai dominuojančios šakinės priklausomybės. Vis dėlto pagal sunormintų kvalifikavimo taisyklių gausą ir jų formulavimą jis yra bene turtingiausias ir, nors nebūdamas tobulas, naudojamas kaip visiškai konkretus juridinis instrumentas, naudingas praktiniams kvalifikavimo uždaviniams spręsti. Taigi peršasi mintis, jog įstatymų leidėjas aplenkė nusikalstamų veikų kvalifikavimo teoriją, šiame sudėtingos konstrukcijos įstatyme suvienydamas materialinį ir procesinį kvalifikavimo aspektus. Ši naujusia juridinė sintezė teikia papildomą impulsą kvalifikavimo doktrinos revizijai siekiant pagrįsti teiginį, kad nusikalstamų veikų oficialusis kvalifikavimas yra santykinai savarankiškas tarpšakinis teisės institutas, reikalaujantis ir atitinkamai subalansuotos teorijos. Teorinės pusiausvyros suradimas yra ateities uždavinys. Jis neišvengiamai pareikalaus daugiau dėmesio procesiniams kvalifikavimo aspektams. Ši išvada gali būti grindžiama ne vien minėtu BK, BPK ir BVK įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymu. Tam tikrų argumentų jos naudai galima įžiūrėti ir kitokio pobūdžio šaltiniuose, pasirodžiusiuose anksčiau, dar tebegaliojant seniesiems kodeksams. Gerą pavyzdį tam duoda Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2001 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr. 32 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, nustatančias teismo nagrinėjimo ribas (BPK 279–282 str.)“ [10, 350–354], kuriame akivaizdžiai išryškinti būtent procesiniai nusikalstamų veikų kvalifikavimo problemų sprendimo būdai.

Plėtojant išdėstytas mintis, privalu pasakyti, kad kvalifikavimo teorijoje iki šiol nepakankamai atsispiriama į konstitucinius postulatus, kurie akivaizdžiai skatina interpretuoti nusikalstamų veikų kvalifikavimą kaip kompleksinį tarpšakinį teisės institutą. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnis duoda tvirtus pagrindus būtent tokiam interpretavimui. Kadangi veikų kvalifikavimas realizuojamas per kompetentingų teisėsaugos institucijų ir jų pareigūnų veiklą, tam tikros svarbos turi ir šių subjektų veiklą bei organizavimo pagrindus reglamentuojantys teisės norminiai aktai, ypač Teismų, Prokuratūros ir kt. įstatymai [11, 22–27].

Pripažįstant, kad teisės požiūriu nusikalstamų veikų kvalifikavimo fenomeną reglamentuoja ne vien baudžiamosios teisės, bet ir baudžiamojo proceso, o iš dalies ir kitų teisės šakų normos, neišvengiamai reikia patikslinti nusistovėjusį nusikalstamų veikų kvalifikavimo skirstymą į oficialųjį ir neoficialųjį. Beveik visuose minėtuose, o ir daugelyje kitų šaltinių nurodoma, kad baudžiamosios teisės teorija skiria dvi nusikalstamų veikų (ankstesniuose šaltiniuose įvardijamų kaip nusikaltimai) kvalifikavimo rūšis: a) oficialųjį ir b) neoficialųjį. Oficialusis, arba legalusis, kvalifikavimas yra toks, kurį pateikia specialiai valstybės įgalioti asmenys ir dėl kurio atsiranda tam tikros juridinės pasekmės. Tokie kompetentingi asmenys yra griežtai apibrėžti – tai, kaip buvo rašyta, kvotėjai, tardytojai, prokurorai ir teisėjai. Pagal dabartinę Lietuvos teisei būdingą leksiką tai būtų ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai,

ikiteisminio tyrimo teisėjai ir teismai. Be to, jų duodamas veikos kvalifikavimas privalo būti pateikiamas konkrečioje baudžiamojoje byloje ir užfiksuotas baudžiamojo proceso dokumentuose [12]. Priešingai oficialiajam kvalifikavimui, neoficialusis kvalifikavimas dar skirstomas į paprastąjį ir doktrininį, jį teikia kiti subjektai – advokatai, kitų specialybių teisininkai, mokslininkai, studentai, šiaip savo nuomonę dėl kvalifikavimo reiškiantys piliečiai. Vis dėlto pastaruoju metu aiškėja, kad panašūs aiškinimai yra pernelyg supaprastinti. Pradedama ieškoti lankstesnių klasifikavimo schemų. Antai L. Gauchmanas, iš esmės neginčydamas tradicinio klasifikavimo, nurodo, jog neoficialųjį nusikalstamų veikų kvalifikavimą galima suskirstyti dar ir į grynąjį, kurį teikia piliečiai: mokslininkai, publikacijų autoriai, studentai, ir mišrųjį, arba pusiau oficialų kvalifikavimą, kurį konkrečioje baudžiamojoje byloje pateikia joje dirbantys advokatai, taip pat kiti proceso dalyviai: įtariamasis, kaltinamasis, nukentėjęsysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas [13, 22–27]. Reikia pripažinti, kad ši pozicija rodo esant tam tikros pažangos, artinančios kvalifikavimo teoriją prie realijų. Vis dėlto mišriojo, arba pusiau oficialaus, kvalifikavimo išskyrimas į atskirą porūšį neatrodo esąs iki galo apgalvotas ir pasiteisina vien baudžiamosios teisės požiūriu. Išties nei byloje dalyvaujantis gynėjas, nei įtariamasis ar kaltinamasis, nei kai kurie kiti bylos proceso dalyviai baudžiamosios teisės prasme negali pateikti veikos kvalifikacijos, kuri savo juridine reikšme prilygtų prokuroro ar ypač teismo duodamai kvalifikacijai. Jų duodamas veikos vertinimas materialinės teisės prasme nesukelia juridinių padarinių, o kartu vien baudžiamosios teisės požiūriu lyg ir nėra oficialus. Tačiau suvokiant kvalifikavimą kaip tarpšakinį materialinį–procesinį teisės institutą, padėtis esmingai keičiasi. Jeigu, tarkime, gynėjas, kaltinamasis arba nukentėjęsysis materialinės teisės požiūriu niekam negali primesti savos kvalifikacijos, tai baudžiamojo proceso požiūriu jų teikiama ar ginčijama kvalifikacijos formulė byloje dažnai sukelia visiškai oficialią procesinę reakciją. Tam pakanka paduoti, tarkime, apeliacinį arba kasacinį skundą. Veikų kvalifikacijos klausimo iškėlimas neišvengiamai inicijuoja tolesnį bylos procesą. Laikyti, kad tai nėra oficialu, vargu ar įmanoma. Taigi išplėtus nusikalstamų veikų kvalifikavimo kaip teisinio instituto sampratą, pasikeičia ir skiriamoji riba, kurią paprastai bandoma nubrėžti atibojant oficialųjį ir neoficialųjį kvalifikavimą. Kol kas ši riba nėra pakankamai ryški ir reikalauja papildomų nuodugnesnių tyrinėjimų, ypač siekiant išsiaiškinti oficialaus nusikalstamų veikų kvalifikavimo sferą.

Nors teisinėje literatūroje neoficialusis nusikalstamų veikų kvalifikavimas dažniausiai apibūdinamas kaip natūralus ir netgi naudingas reiškinys, apie jį plačiau beveik nerašoma. Išties tokio pseudokvalifikavimo pernelyg sureikšminti nederėtų. Sunku įsivaizduoti, kad eilinis pilietis, studentas, žurnalistas arba mokslininkas būtų visapusiškai ir išsamiai informuotas apie visa tai, kas būtina kvalifikavimui: tiek apie faktines padarytos veikos aplinkybes, kurių visumą jam būtų privalu ištirti, patikslinti ir įvertinti, tiek apie sudėtingą baudžiamosios teisės normų sistemą ir jų taikymą teismų praktikoje, o dažnai dar ir apie procesinius suvaržymus, neleidžiančius veikos laisvai įvertinti BK įtvirtintų normų požiūriu. Apskritai tokiai neoficialiai veiklai, sakytume, visuomet stinga pakankamai subrandintų ir suformuotų kvalifikavimo prielaidų visumos. Pakankamai informacijos neturintys ir teisės nevaržomi subjektai geriausiu atveju dėl kvalifikavimo tegali pareikšti taiklių pastabų, atkreipti dėmesį į prastai vertinamus įrodymus, įžvalgiau pakomentuoti įstatymus. Todėl nusikalstamų veikų kvalifikavimo doktrinoje vadinamajam neoficialiajam kvalifikavimui daugiau dėmesio vargu ar reikia. Priešingai, pabrėžtinai pastangos plėtoti būtent oficialiojo nusikalstamų veikų kvalifikavimo teoriją.

Nusikalstamų veikų (arba nusikaltimų) kvalifikavimas nuo seno teorijoje skaidomas į oficialųjį ir neoficialųjį, tačiau šiuo pagrindu kol kas nėra padaryta kai kurių svarbių išvadų. Tai pirmiausia pasakytina apie nusikalstamų veikų kvalifikavimo prielaidų sampratą. Paprastai visi šiuo klausimu reiškusieji nuomonę iš esmės teigia, kad yra dvi kvalifikavimo prielaidos: padarytos pavojingos veikos, kurias reikia kvalifikuoti, ir jų kvalifikavimui reikšmingos teisės normos. Tiesa, šios abi prielaidos literatūroje formuluojamos įvairiai. Pvz., rašoma apie veikos, faktinių bylos aplinkybių išaiškinimą, apie kvalifikavimui reikiamų teisės

normų nustatymą, taikytinos nusikaltimo sudėties požymių atskleidimą ir kita. Tokia kvalifikavimo prielaidų dvinarė samprata gali gyvuoti tik senojoje tradicijoje, kuri dirbtinai užsklendžia kvalifikavimo teoriją materialinės baudžiamosios teisės sferoje. Žinoma, ji nekliudo ir ryškesnių ribų neturinčiam neoficialiajam kvalifikavimui. Tačiau ši samprata neatskleidžia kvalifikavimo esmės, kurią, kaip atrodo, sudaro tam tikra kompetentingų justicijos institucijų ir jų pareigūnų (o iš dalies ir kitų proceso dalyvių) veikla, lemianti, kas iš padaryto ir kodėl yra nusikalstama, o kas – nenusikalstama. Be tokios veiklos kvalifikavimas apskritai neįmanomas, kadangi veikos pripažinimas tam tikru nusikaltimu arba baudžiamuoju nusižengimu nėra ir negali būti savaiminis, automatiškai atsitinkantis dalykas. Kiek supaprastinus požiūrį į dabartinę kvalifikavimo prielaidų sampratą, būtų galima pasakyti, jog abi minėtos prielaidos gali kuo puikiau koegzistuoti be jokio individualizuoto tarpusavio teisinio sąlyčio, jeigu su jomis nėra dirbama. Išties yra nemaža latentinių arba neatskleistų veikų, kurios objektyviai vertinant yra nusikalstamos. Tačiau apie jas žino gal tik jų dalyviai ar liudytojai. Oficialiai jų niekas nekvalifikavo, apskritai nebandė to daryti, o dažnai net ir neįtarė apie tokio poreikio buvimą. O nesant oficialios kvalifikacijos nėra pagrindo teigti, kad padaryta vienokia arba kitokia nusikalstama veika. Kita vertus, nesunku įsivaizduoti, kad tam tikri asmenys, nors ir būdami informuoti apie padarytas veikas, neturi nei sugebėjimo, nei poreikio jas vertinti teisės požiūriu patys arba kreiptis dėl to į teisėsaugą. Panašiais atvejais galima kalbėti tik apie potencialias kvalifikavimo prielaidas. Jos gali atsiskleisti tik būdamos įtrauktos į kvalifikavimo procesą, t. y. tam tikrą veiklą, kurioje nustatinėjami juridiskai reikšmingi tokių prielaidų tarpusavio ryšiai ir daromos išvados dėl veikų nusikalstamumo ar nenusikalstamumo.

Kvalifikavimo fenomene pabrėžiant veiklos momentą neišvengiamai kyla trečioji prielaida – kvalifikavimo subjektas, kuris ir atlieka tokią veiklą. Apie jį čia jau buvome užsiminę. Vis dėlto reikia pripažinti, kad tokio subjekto apibūdinimas kvalifikavimo doktrinoje toli gražu nėra baigtas. Pirmiausia dėl to, kad šiai temai nebuvo skiriama pakankamo dėmesio, apsiribojant elementariomis nuorodomis į tam tikrus baudžiamajame procese veikiančius pareigūnus arba institucijas. Atrodo, kad specialaus dėmesio stoką čia lėmė ne kas kita kaip jau aptartoji orientacija vien į baudžiamąją teisę. Žvelgiant kitaip, iš kvalifikavimo kaip tarpšakinio teisinio instituto pozicijų kvalifikavimo subjekto klausimas iškyla kaip daug sudėtingesnis, reikalaujantis kruopščių tolesnių studijų. Beje, neoficialiajam kvalifikavimui ši tematika nėra svarbi, kadangi čia subjektai neapibrėžti, jokių reikalavimų jiems nėra keliami. Oficialiajame kvalifikavime jį atliekančio subjekto apibūdinimas neapsiriboja vien baudžiamajame procese veikiančių asmenų ar institucijų įvardijimu bei jų tam tikru sąrašu. Toks sąrašas, žinoma, reikalingas, tačiau privalu išgvildinti ir kiekvieno į jį įrašyto subjekto statusą, išryškinti tą specifiką, kuri apibrėžia subjekto kompetenciją sprendžiant būtent kvalifikavimo uždavinius. Praktiniu požiūriu tai būtų labai naudinga: padėtų kiekvienam justicijos pareigūnui, dirbančiam baudžiamojoje byloje, arba kitam proceso dalyviui aiškiai suvokti savo kompetenciją ir galimybes veikų kvalifikavimo klausimais bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje. Taip susistemintos žinios ir komentarai labai palengvintų darbą kiekvienam tokiam baudžiamojo proceso dalyviui, o kartu padidintų ir kvalifikavimo teorijos veiksmingumą.

Yra pagrindo manyti, kad oficialiajam kvalifikavimui nepakanka ir šių trijų prielaidų. Gyvenimas rodo, jog oficialusis kvalifikavimas kartais nėra atliekamas nepaisant to, kad yra ir padaryta veika, ir baudžiamasis įstatymas, ir jį taikyti kompetentingas subjektas. Panašiais atvejais visos trys prielaidos tokios ir lieka, egzistuojamos skyrium, t. y. nebūdamos suvienytos į bendrą kvalifikavimo veiklą, kuri paprasčiausiai nevykdoma. Būtų galima pateikti aibę pavyzdžių, pradedant nuo pasitaikančių smerktinų aplaidumo arba įstatymo ignoravimo atvejų, kai pareigūnai paprasčiausiai neatlieka savo profesinės priedermės. Tokios situacijos taip pat susiklosto, kaip rodo tiek mūsų, tiek ir kitų valstybių patirtis, kai atitinkami pareigūnai ignoruoja ne konkretų atvejį, bet apskritai susilaiko nuo savo profesinės veiklos, kurį laiką streikuodami ar nedirbdami dėl kitų priežasčių. Tačiau ne visuomet tai būna susiję su tokių subjektų nenoru dirbti. Kartais jie kvalifikavimo uždavinių nesprendžia dėl to, kad, nors ir turėdami abstrakčią kompetenciją, konkrečiu atveju negali jos realizuoti, kadangi tam atvejui

jie neturi nei atitinkamos pareigos, nei teisės. Šie kvalifikavimo atvejai, varijuojantys nuo aktyvios veiklos iki visiško susilaikymo, savo ištakomis bent iš dalies yra priklausomi nuo įstatymų. Tai pavadintume kvalifikavimo imperatyvu, kuris įstatymuose išreikštas gana sudėtingai ir turi įvairiausių išlygų. Kaip tik šį imperatyvą ir galima laikyti ketvirtąja oficialiojo nusikalstamų veikų kvalifikavimo prielaida. Ji lemia kvalifikavimo proceso inicijavimą, o kartu svariai dalyvauja integruojant kitas tris prielaidas į visumą, kuri suformuoja kvalifikavimo fenomeną.

Ketvirtosios prielaidos problema kvalifikavimo teorijoje visiškai nenagrinėta. Todėl tegalime pateikti vieną kitą orientyrą ateities tyrinėjimams. Bendriausia prasme jie sietini su BK bendrosios dalies I skyriaus ir BPK I skyriaus 1 bei 2 straipsnių nuostatomis. BK 1 straipsnyje įtvirtinti principiniai teiginiai apie BK paskirtį ginti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus nuo nusikalstamų veikų, apie baudžiamosios atsakomybės pagrindus ir sąlygas. Šio kodekso 2 straipsnio 4 dalyje tiesiai sakoma, kad pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo arba baudžiamojo nusižengimo sudėtį. Pareigą veikti įgyvendinant šias nuostatas numato BPK 1 straipsnis, nusakantis baudžiamojo proceso paskirtį išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. BPK 2 straipsnis pabrėžia iniciatyvos momentą, numatydamas pareigą atskleisti nusikalstamas veikas. Šio straipsnio dispozicijoje rašoma: „Prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika“. Apžvelgtos principinės nuostatos teikia pagrindą tam, kad kvalifikavimo teorijoje būtų išplėtotą speciali kvalifikavimo imperatyvo tema. Tačiau tam reikia neišleisti iš akių dar ir daugelio kitų tiek materialinės, tiek proceso teisės normų, kurios vienokiu ar kitokiu mastu šiam imperatyvui daro įtakos, neleisdamos jo suabsoliutinti. Nesiplėsdami apsiribosime, pavyzdžiui, nuoroda į BPK 3 straipsnio 1 dalies 2, 3, 5–9 punktuose išvardytas aplinkybes, kurios, net ir esant veikai bei ją numatančiam baudžiamajam įstatymui, daro baudžiamąjį procesą negalimą ir įpareigoja jo apskritai nepradėti, o pradėtą – nutraukti. Taigi ir kvalifikavimo imperatyvas gali būti, kaip atrodo, absoliutus, kai baudžiamasis persekiojimas privalo būti neišvengiamas, ir santykinis, priklausantis nuo tam tikrų aplinkybių. Kai kuriems proceso dalyviams toks imperatyvas, atrodo, reiškiasi gana savotiškai ir įgauna diskrecinį pavidalą, kai pozicija dėl veikos kvalifikavimo priklauso nuo paties proceso dalyvio apsisprendimo. Antai įstatymas suteikia teisę, bet ne prievolę ginčyti veikos kvalifikaciją paduodant apeliacinį arba kasacinį skundą. Šia teise naudojamosi atitinkamo subjekto nuožiūra.

Straipsnyje iškelta oficialaus nusikalstamų veikų kvalifikavimo ir jo prielaidų problematika apžvelgta labai apibendrintai. Kol kas tokia apžvalga skatina daugiau teorinį interesą ir gali būti pagrindas tolesnėms diskusijoms, ypač studijuojant šiai sričiai artimas akademinės disciplinas. Tačiau jos gilinimas leistų geriau suprasti kvalifikavimo procesus ir atvertų platesnes galimybes praktinių kvalifikavimo taisyklių ir rekomendacijų susisteminiui.

Išvados

1. Nusikalstamų veikų kvalifikavimo teorija, kilusi iš baudžiamosios teisės mokslo, iki šiol tebelaikoma jo dalimi, todėl išlieka vienpusiška ir netenkina tokio kvalifikavimo praktinių reikmių.

2. Oficialusis nusikalstamų veikų kvalifikavimas iš esmės yra kompetentingų institucijų, pareigūnų ir kitų baudžiamojo proceso dalyvių veikla, kurios teisinį reglamentavimą užtikrina ne vien baudžiamosios teisės, bet ir kitų teisės šakų normos. Todėl toks kvalifikavimas laikytinas autonomišku tarpšakiniu teisės institutu.

3. Žvelgiant į oficialųjį kvalifikavimą kaip į tam tikrą veiklą, kurią reglamentuoja įvairių teisės šakų normos, jo prielaidos nebeapsiriboja vien tik padarytos veikos buvimu ir ją nu-

matančia baudžiamosios teisės norma. Prielaidų lygmenyje yra būtinas ir kvalifikavimo subjektas, taip pat juridinis imperatyvas, verčiantis tokį subjektą spręsti kvalifikavimo problemas arba atveriantis jam tokią galimybę.

4. Pakeitus oficialaus kvalifikavimo prielaidų sampratą, iškyla reikmė peržiūrėti nusikalstamų veikų kvalifikavimo teorijos pagrindus ir šią doktriną priartinti prie justicijos praktikos. Tai padarius būtų atvertos naujos galimybės baigti ir susisteminti kvalifikavimo taisyklių bei rekomendacijų rinkinį, o svarbiausioms iš jų suteikti norminę reikšmę išdėstant įstatymuose.

LITERATŪRA

1. **Klimka A.** Nusikaltimų kvalifikavimas. – Vilnius: VVU, 1970.
2. **Apanavičius M.** Asmeninio piliečių turto pagrobimo kvalifikavimo teoriniai klausimai. – Vilnius: VVU, 1976; **Apanavičius M.** Pareiginių nusikaltimų kvalifikavimas. – Vilnius: VVU, 1976.
3. **Apanavičius M., Pavilionis V.** Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai. – V.: VVU, 1980; **Apanavičius M., Pavilionis V.** Nusikaltimų kvalifikavimo procesas ir jų atribojimas. – Vilnius: VVU, 1983.
4. **Pavilonis V., Bieliūnas E.** Nusikaltimų kvalifikavimas esant jų daugumai ir baudžiamosios teisės normų konkurencijai. – Vilnius: VVU, 1984. Pavilionis V. Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai // Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2-asis papild. leid. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
5. **Piesliakas V.** Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. – Vilnius, 1996.
6. **Fedosiuk O.** Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002; **Sinkevičius E.** Neteisėtas banko kredito gavimas arba panaudojimas ir jų kvalifikavimas. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002.
7. **Кудрявцев В. Н.** Общая теория квалификации преступлений. – Москва: Юрист, 2001.
8. **Куринов Б. А.** Научные основы квалификации преступлений. – Москва: Издательство Московского университета, 1984.
9. Žin., 2002, Nr. 112–4970; 2003, Nr. 38–1736; Nr. 68–3071.
10. **Teismų praktika.** Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2001, Nr. 16.
11. **Kuconis P., Nekrošius V.** Teisės saugos institucijos. Antrasis leidimas. – Vilnius: Justicija, 2001.
12. **Be jau minėtų** Lietuvos teisininkų publikacijų, žr., pvz., **Kurinov B. A.** Nurod. darbas. P. 19–20; **Kudriavcev V. N.** Nurod. darbas. P. 11.
13. **Гаучман Л. Д.** Квалификация преступлений: закон, теория, практика. – Москва: АО „ЦентрЮрИнфоР“, 2001.

Official Qualification of Criminal Offences and its Prerequisites

Assoc. Prof. Dr. Egidijus Bieliūnas

Vilnius University

Keywords: criminal offence, qualification.

SUMMARY

In this article the author focuses on two newly interpreted aspects of the theory of qualification of criminal offences. The first is official qualification of criminal offences and its limits, the second – the prerequisites of official qualification.

*The author gives his support to the arguments that the current theory of qualification of criminal offences is one-sided and incomplete. Several decades ago, it split off as a certain autonomous part of the theory of criminal law. Lithuanian lawyers have to this day been developing it as a component of this theory. This substantially limits the potential of the qualification theory and practical effectiveness. The author believes that the qualification of criminal offences and its theory reaches beyond the sphere of criminal law and its science. In essence, the phenomenon of qualification is a certain activity performed in the sphere of criminal justice. *It is designated for the purpose of making an official determination of whether a committed deed is criminal or non-criminal. This activity is regulated by the provisions of various branches of law. In respect of law, the official qualification of criminal offences constitutes an independent interdisciplinary institute of law, therefore, it calls for a wider doctrine to serve it. It is most important that the relevant parts of criminal procedure law and criminal procedure science are creatively integrated into this institute and its doctrine. There is no such a necessity in respect of the so-called unofficial qualification, which is not imperatively regulated by the provisions of law.*

Upon extending the concept of the official qualification of criminal offences and emphasising the moment of activity therein, the attitude to the prerequisites of such an activity is also transformed. Academic sources generally mention two such prerequisites: committed deeds to be qualified, and the norms of criminal law to be used for qualification. The author supplements these prerequisites with two new ones, which are most often ignored in the qualification theory. Primarily, it is the subject who has to act in implementing his duty or right to qualify criminal deeds. Such subjects include not only officers of pre-trial investigation, prosecutors, judges and courts, there are also other participants of criminal proceedings: advocates, suspects, accused, victims, civil plaintiffs and civil defendants. The qualification performed by the latter is significant, and at the same time official, not only in terms of criminal law but in respect of criminal procedure as well. In addition those subjects are entitled or able to qualify criminal deeds by virtue of such a duty or right granted to them. The competence to qualify arises from the norms of criminal law and criminal procedure. It can preliminarily be termed as “qualification imperative”, which can be – depending on the circumstances – absolute, relative or discretionary.

The ideas raised in the article, besides compelling to make a revision of the sources of the theory of qualification of criminal offences and to develop this theory, at the same time form the foundation for improving the rules and recommendations of qualification.

